

Група 4. Україна й інші геополітичні реальності – держави, міждержавні союзи та військові блоки, що відіграли або відіграють вагомий роль в геополітичній долі України.

Візантійська імперія (395–1453 рр.), Болгарське царство (681–1018, 1185–1396 рр.) – об'єкти геополітики русів (кін. VI–XI ст.), і в той же час – держави, що здійснили генетичний культурний вплив на Русь (X–XIV ст.).

Вагомі центри сили, з якими козацтво вело оборонну та наступальну боротьбу й інколи вступало в союз: Кримське ханство (1441–1783 рр.), Османська імперія (XV–XVIII ст.).

Держави, що здійснювали активну геополітику щодо України, внаслідок чого до них входили окремі її регіони. Завдяки цьому між їхніми народами та українцями відбувалась значна соціально-економічна, культурна та політична взаємодія. Серед них: Велике князівство Литовське (1340–1569 рр.), Річ Посполита (1569–1795 рр.), Австрійська імперія (з 1772 р., з 1867 р. – Австро-Угорщина), Польща (1919–39 рр.), Московське Велике князівство, царство, Російська імперія (1503–1917 рр.), СРСР (1922–91 рр.).

Держава, що була об'єктом геополітики українського козацтва – Трансільванія (Семигород, 1571–1711 рр.). До його попередниці Угорщини з XI ст., а потім до Трансільванії входило Закарпаття.

Держави, на які Україна спиралася як на центри сили, які могли б виступити гарантами її незалежності та військово-політичними союзниками: Швеція (сер. XVII – поч. XVIII ст.), Німеччина (1918, 1939–41 рр.).

Сучасні держави, що є стратегічними партнерами України, з якими вона здійснює вагомий економічний та культурний співробітництво, в яких є велика українська діаспора: Російська Федерація, Польща, Молдова, Білорусь, США, а також Грузія.

Міжнародні військово-політичні блоки, політичні та економічні союзи, які відіграють вагомий роль у світовому та регіональному політичних устроях, з якими Україна має партнерство, входить або може приєднатись: СНД, Євразійське економічне співтовариство, НАТО, Європейський Союз, Шанхайська організація співробітництва та Організація Договору про колективну безпеку.

Урахування зазначених факторів геополітичного розвитку дозволяє провести досить всебічний аналіз підстав геополітичної своєрідності України, її ролі та місця у світі, регіоні, дозволить розробити теорію її геополітики, ґрунтовану не тільки на сучасних факторах, але і на історично усталених етнічних, культурних, економічних та політичних зв'язках, надасть українським геополітичним концепціям більшої глибини та обґрунтованості.

1. Бірюкова О. О. Геополітичний вимір етнонаціональних процесів в Україні: дис... канд. політ. наук. – Х., 2007.
2. Богінська І. Геополітичне становище України (за концепцією Ю. Липи) // Знаки питання в історії України: українська історія у європейському контексті. – Ніжин, 2005. – С. 99–101.
3. Булгаков В. А. Україна – «цивілізація межі»? (аналіз базових національних геополітичних пріоритетів) // Політологічний вісник. – К., 2003. – № 15. – С. 416–422.
4. Булгаков В. А. Геополітична реальність – виклик часу // Віче. – К., 1997. – № 12. – С. 11–19.
5. Булгаков В. А. Концептуальні засади визначення геополітичних пріоритетів України: дис... канд. політ. наук. – К., 2002.
6. Булгаков В. А. Концепція геополітичної реальності: цивілізаційний підхід // Держава і право. Зб. наук. праць: Юрид. і політ. науки. – К., 2000. – С. 416–422.
7. Буцевичський В. С. Геополітичні аспекти історичного розвитку України у її взаємозв'язку з деякими слов'янськими країнами // 350-річчя Української держави Богдана Хмельницького. – К., 1998. – С. 166–171.
8. Василенко С. Д. Витоки і традиції української геополітики // Науковий вісник. – Одеса, 2003. – № 1 (6). – С. 53–66.
9. Василенко С. Д. Україна: геополітичні виміри в загальноєвропейському процесі. – Одеса, 2000.
10. Геополітичне майбутнє України: Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 березня 1998 р., м. Київ. – К., 1998.
11. Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. – К., 2009.
12. Клочко Р. Ю. Суспільно-географічний аналіз геополітичного положення України у сучасній Європі: дис... канд. геогр. наук. – К., 2007.
13. Крисаченко В. С., Мостяев О. І. Україна: природа і люди / 2 вид., перероб. і доп. – К., 2002.
14. Кудряченко А. І. та ін. Геополітика: Підр. – К., 2004.
15. Кулінич М. А. Україна в новому геополітичному просторі: проблеми регіональної й субрегіональної безпеки // Наука і оборона. – К., 1995. – Вип. 1 (4): Проблеми національної безпеки України. – С. 8–19.
16. Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: Навч. посіб. – К., 2003.
17. Медведєва О. М. Україна в геополітичному просторі: між Заходом і Сходом // Історична наука: спадщина і сучасність. – Луганськ, 2001. – С. 114–118.
18. Мостяев О. Ключові геополітичні образи України // Українознавчий альманах. Випуск І. Український образ світу: особливості у світовому контексті. – К., 2009. – С. 136–142.
19. Мостяев О. Концепт «геополітична реальність» та його застосування в українознавстві // Збірник наук. праць НДІУ. Т. XXI. – К., 2008. – С. 24–32.
20. Мостяев О. Соборність України та відмінності історико-політичних доль регіонів // Українознавство. Календар-щорічник. 2009. – К., 2008. – С. 174–180.
21. Мостяев О. Українська етнічна територія та її зміна протягом історичного часу // Збірник наук. праць НДІУ. Т. XV. – К., 2007. – С. 249–256.
22. Нариси стародавньої історії Української РСР. – К., 1959.
23. Нікітін В. В. Запорізька Січ як історичний етап і передумова становлення громадянського суспільства в Україні // Актуальні проблеми державного управління. – Х., 2008. – № 1 (33). – С. 9–16.
24. Парахонський Б. Україна в Центральноєвропейському регіоні: геополітична ситуація та перспективи розвитку // Україна і Польща у Східно-Центральній Європі: спадок і майбуття. – К., 1999. – С. 30–38.
25. Петрук В. І. Велика Скіфія-Україна. – К., 2001.
26. Ровенчак І. І. Геополитическая взаимосвязь распада Советского Союза в 1991 г. с крушением Российской империи в 1917 г. // Национальное и государственное строительство в постсоциалистическом пространстве. – М., 1998. – С. 59.
27. Рудницький С. Політична географія України. – Львів, 1998.
28. Українознавство. Навч. посібник. – К., 2009.
29. Хилько М. М. Філософсько-світоглядні підвалини української геополітичної думки: дис... канд. філос. наук. – К., 2004.
30. Чорноземи України, скільки їх? // Львівська газета. – 2007. – № 97 (167).

Тетяна Павлова

Сучасна українська державність й філософсько-правові погляди Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля

Автор статті аналізує погляди Г. В. Ф. Гегеля на державу і право в контексті розбудови української державності. Ззначається, що історико-філософські концепції, які не втратили своєї актуальності та змістовності, незважаючи на час, залишаються важливими для сучасних дослідників.

The author of the article examines the views G. W. F. Hegel on state and law in the context of development of Ukrainian statehood. It is noted that historical and philosophical concepts, that have not lost their relevance and content, regardless of time, remain important for today's researchers.

Сучасна політична реальність є дуже неоднозначною і суперечливою. Постають питання про співвідношення незалежності держав і всесвітніх інтеграційних процесів. Але держава залишається до сьогодні єдиним емпірично існуючим утворенням, яке здатне виступати суб'єктом

міжнародних відносин, являти собою спільність людей, що проживають на певній території, мають владу, підпорядковуються певним законам, і захищати їхні інтереси. Держава залишається основним фігурантом на міжнародній політичній арені.

Державність в Україні формувалася непросто. І сьогодні, коли Україна виступає самостійною, незалежною державою, дуже важливо віднайти її достойне місце в міжнародній спільноті. Не останню роль у цьому процесі відіграє українська політична еліта, формування якої відбувається дотепер, а також політична свідомість громадян нашої держави, яка ще не адаптувалася до нових, сучасних політичних вимог. Моральна, правова та політична свідомість осіб, що формуються під впливом цінностей, принципів, норм, ідеалів, постійно взаємодіють, утворюючи світоглядні установки.

У побудові сучасної української держави дуже важливу роль відіграє розвиток сучасної філософсько-правової думки, адаптація й усвідомлення історико-філософського досвіду, розвиток нових напрямків у науці. Німецька класична філософія завжди залишалася впливовою течією в океані світової правової думки. Погляди німецьких класиків на свободу, право, мораль, державу розвивають ліберальні тенденції, являють собою складні й логічно побудовані системи філософського знання. Серед представників цього філософського напрямку, мабуть, найбільш неоднозначною і у той же час дуже впливовою статтю є Г. В. Ф. Гегель. У своїй філософії абсолютного духу проблеми державотворення і права він розглядає в контексті розвитку об'єктивного духу. Право виступає у філософській концепції Г. В. Ф. Гегеля як таке, що не є статим, а перебуває у процесі постійного розвитку. Абстрактне право, мораль і моральність являють собою три етапи розвитку права і лише на третьому етапі право проявляє себе як реалізована свобода і це ж саме відбувається й у державі.

На думку Г. В. Ф. Гегеля, право існує в трьох іпостасях: ідея права, яка проявляє себе як свобода волі, особливе право – як конкретні права соціальних суб'єктів: особистості, сім'ї, держави, позитивне право – як закон. До предмету філософії права відноситься лише перша його іпостась – ідея права. Як зазначає І. А. Ільїн, мету філософії права Г. В. Ф. Гегель вбачав у досягненні дійсного розвитку особистості, суспільства і держави, а не у «виявленні потойбічного ідеалу», нехай навіть найпрекраснішого [2, 34]. Г. В. Ф. Гегель чітко відмежовує філософсько-правову проблематику як таку, що займається правом не як певною нездійсненою і неосяжною ідеєю розуму, а як ідеєю реально опосередкованою суспільним життям особистості.

Саме держава виступає у філософії Г. В. Ф. Гегеля останнім, головним етапом розвитку права, вона виступає як морально-правова людська спільнота. У третьому розділі третьої частини «Філософії права» Г. В. Ф. Гегель розглядає державу. Держава визначається ним як дійсність моральної ідеї – моральний дух, як очевидна, самій собі зрозуміла, субстанціональна воля, яка мислить і знає себе і виконує те, що вона знає, і оскільки вона це знає. Держава є розумним утворенням. Ця субстанціональна єдність є абсолютна, нерухома самоціль, у якій свобода досягає свого вищого права, і ця самоціль володіє вищим правом по відношенню до одиничних людей, чий вищий обов'язок є в тому, щоб бути членом держави [1, 279].

Якщо переносити функції громадянського суспільства і, навпаки, бачити призначення громадянського суспільства у забезпеченні й захисті власності й особистої свободи, то інтерес окремих особистостей як таких виявляється останньою метою, для якої вони поєднані, а з цього виходить також, що в залежності від свого бажання можна бути чи не бути громадянином держави. Однак насправді

відношення держави до індивіда зовсім інше; оскільки воно є об'єктивний дух, сам індивід володіє об'єктивністю, істиною і моральністю лише остільки, оскільки він є громадянином держави. Таким чином, людина є особою розумною і вільною, а також невід'ємною частиною держави.

Об'єднання в державу є найбільш істинним змістом і ціллю, й призначення індивідів полягає у тому, щоб вести всезагальне життя; їхнє подальше особливе задоволення, діяльність, характер поведінки мають своєю вихідною точкою і результатом державу. Ідея держави є в собі і для себе – вічне і необхідне буття духу. Що ж стосується того, яким було історичне походження держави взагалі, точніше, кожної окремої держави, її прав і визначень, чи виникло воно з патріархальних відносин, із страху чи довіри, з корпорації і тому подібного, як досяглося свідомістю й затверджувалося те, на чому засновані такі права, як божественне або позитивне право, договір, звичай і таке інше, то це питання до самої ідеї держави не має ніякого відношення і як явище являє собою об'єкт для наукового пізнання, про яке тут йде мова як про суто історичну проблему; що ж стосується авторитету дійсної держави, то оскільки для цього потрібні підстави, вони запозичуються із форм діючого права. Філософський розгляд займається тільки внутрішньою стороною усіх цих питань, мислимих поняттям [1, 279].

Про високу оцінку Г. В. Ф. Гегелем держави говорять його твердження. У свободі необхідно виходити не з одиничності і з одиничної самосвідомості, а лише з її сутності, оскільки ця сутність, незалежно від того, чи знає про це людина чи ні, реалізується в якості самостійної сили, у якій окремі індивіди не більше, ніж моменти: держава – це хода Бога у світі; його основою слугує влада розуму, що здійснює себе як волю. Мислячи ідею держави, треба мати на увазі не особливі держави, не особливі інститути, а ідею для себе, цього дійсного Бога [1, 284]. Але ж, як зазначає П. Сінгер, переклад знаменитої фрази Гегеля, що «Держава – це хода Бога у світі», не є точним, точніше було б перекласти так: «Шляхи Господні у світі є такими, що держава існує» [5, 81].

Держава постає у філософії Г. В. Ф. Гегеля як ідея, яка володіє безпосередньою дійсністю і є індивідуальною державою як співвідносний з собою організм, державний лад або внутрішнє державне право; вона переходить у відношення окремої держави до інших держав – зовнішнє державне право; вона є всезагальною ідеєю як рід і абсолютна влада, що протиставляє себе індивідуальним державам, дух, який повідомляє собі у процесі всесвітньої історії свою дійсність. Як зазначає В. С. Нерсисянц, ієрархія ступенів ідеї, що є характерною для всієї гегелівської філософії, у сфері суспільства, соціально-політичної проблематики, де мова йде про свободу, набуває особливого, а саме правового сенсу в двоякому відношенні: по-перше, кожна ступінь, за Гегелем, є правом; по-друге, несамоствійність і неістинність кожного попереднього ступеня розвитку ідеї перед наступною трактується як право наступного ступеня по відношенню до попереднього [3, 52].

Оскільки розвиток об'єктивного духу Г. В. Ф. Гегель розглядав як історичний процес, то держава виступає в його філософії як дійсна і є по суті індивідуальною державою, й крім того, ще особливою державою. Індивідуальність слід відрізнити від особливості: індивідуальність є моментом самої ідеї держави, тоді як особливість належить історії [1, 285].

Питання держави і права Г. В. Ф. Гегель розглядає, виходячи з поняття свободи. Е. Ю. Соловйов відносно свободи у філософії Гегеля, у своїй роботі «Категоричний імператив моральності і права» зазначає, що вчення Гегеля є філософією свободи лише тематично, за способом вирішення теми воно являє собою філософію діалектичного усунення свободи морально-метафізичної – на користь історичної необхідності, персонально-етичної – на користь суспільства, правової – на користь держави [6, 381]. Відносно свободи й свавілля у гегелівській філософії, влучно зазначає П. І. Новгородцев: разом із торжеством і здійсненням об'єктивної моральності отримує тверде підґрунтя і суб'єктивна мораль. Свавілья окремої особи, що протистоїть загальному порядку, зникає. Суб'єктивність, як необхідне підґрунтя для буття свободи, стає адекватною самому поняттю і сутності свободи [4, 327].

Розвиток відбувається не тільки в історії, але й у свідомості людей. Г. Гросс зазначає, що емпіричне буття людини, яке хоча і є позачасовою і позапросторовою єдністю нескінченного і кінцевого духу, воно відчуває нескінченне страждання протягом усього життя; дух є існуючим у про-

сторі й часі, оскільки він не є вільним від людського тіла [7, 79]. Вінцем розвитку свідомості повинно стати істинне або абсолютне знання.

Погляди Г. В. Ф. Гегеля на державу і право є здобутком історії філософії. Сьогоднішні реалії, звісно інші, ніж ті, що були сучасні філософу. Але основні ідеї свободи, держави як утворення, що захищає інтереси своїх громадян, права, що знаходиться у постійному розвитку, є сучасними і сьогодні. Україні в процесі формуванні своєї державності необхідно враховувати досвід інших держав, а також історико-філософські концепції, які не втратили своєї актуальності та є настільки змістовними, що не зважаючи на час, завжди залишаються актуальними й цікавими для дослідників.

1. Гегель Г. В. Ф. Философия права. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
2. Ильин И. А. Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека. – СПб.: Издательство Михайлова В. А., 1994. – 420 с.
3. Нерсисянц В. С. Философия права Гегеля. – М.: Юристъ, 1998. – 352 с.
4. Новгородцев П. И. Кант и Гегель в их учениях о праве и государстве / Предисл.: Альбов А. П. – СПб.: Алетей, 2000. – 320 с.
5. Сингер Питер. Гегель: краткое введение / Питер Сингер. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 158 с.
6. Соловьев Э. Ю. Категорический императив нравственности и права. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – 416 с.
7. Gross G. Prologue and Epilogue to Hegel. Oxford. 1935.

Таїсія Пустова

Принципи моралі у глобальній геополітиці та сучасний соціокультурний простір України

У статті висвітлюються питання морально-етичного виміру міждержавних відносин, а також етико-моральні пріоритети в контексті української економіки, геополітики, геостратегії та Європейського вибору. Україна розглядається як держава з власною національно-культурною ідентичністю, самобутньою морально-етичною спадщиною, котра не мусить сліпо копіювати європейські стандарти, норми та цінності, поступово адаптувати їх до власного соціокультурного простору.

In the article the issues of moral and ethical dimension of international relations, are highlighted as well as ethical and moral priorities in the context of the Ukrainian economy, geopolitics, geostrategie and European choice. Ukraine is considered as a state with its own national-cultural identity and distinctive moral and ethical heritage, which should not to copy European standards blindly, norms and values, but gradually to adopt them to their own socio-cultural area.

У сучасний період суспільного розвитку одним з найбільш складних питань міждержавних відносин є проблематика їх гуманістичного вимірювання.

У той час, коли українська держава неухильно крокує до Європи, наше суспільство все частіше зіштовхується з проблемами визначення морально-етичних цінностей. На жаль, проблема визначення соціокультурного простору України у межах глобального світу досить мало вивчається вітчизняними дослідниками. Більше уваги у вітчизняній науці в контексті українських геополітики та стратегії приділено питанням важливості економіки. Ми вивчаємо особливості «людини економічної» і при цьому майже не згадуємо про «людину етичну». А дослідницької уваги потребують саме етико-моральні пріоритети.

Особливо гостро у XXI ст. постала проблема місця та ролі етичних цінностей, коли стало очевидним, що найвидатніші досягнення науково-технічного прогресу обертаються негативними наслідками для людини, якщо не відбувається прогрес у розвитку культури суспільства. Соціокультурна динаміка стала невід'ємною частиною феномена глобальної комунікації. На зміну тимчасовим чинникам у геополітиці все більш упевнено приходять просторовий аспект в оцінці культурної та соціальної динаміки. Усюди спостерігається взаємозв'язок макро- і мікрорівнів у культурних змінах, що відбуваються [4, 8]. Глобалізація проникає в різні соціальні структури і трансформує їх на рівні сім'ї, звичаїв, стереотипів поведінки.

Як відомо, починаючи з грецької античності, мірою панування людини над самою собою, показником відповідальності за все, що вона робить, виступає мораль. Традиційно мораль визнавалася вищою інстанцією цивілізації, всіх її форм і станів. Вчені стверджують, що мораль природна і надприродна, об'єктивна і суб'єктивна, є сферою необхідності і сферою свободи, абсолютною і відносною, доцільною і безкорисливою, крім того, вона самодостатня [7].

Простір дії моралі – відносини між людьми, державами, країнами і народами. Характер людини визначається характером її відносин з іншими людьми, міра демократичності держави вказує на здатність взаємодіяти зі світовою спільнотою на основі загальноприйнятих принципів і норм міжнародного права. У цьому сенсі мораль вказує на міру здатності суб'єкта жити серед інших людей, а країни – у світовій спільноті. Мораль – це свого роду стрижень соціальності.

Наприкінці XX – на початку XXI ст. значно посилюється відокремлення моральних норм від їх світоглядних, перш за все, політико-ідеологічних, філософських і релігійних обґрунтувань. Очевидним стає визволення різних сфер суспільного життя з-під прямого впливу моральних норм, спостерігається різке розширення етично-нейтральної зони. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що сучасне суспільство, розширюючись до глобальних розмірів, неминуче додає суспільним відносинам анонімності. Цим значно ускладнюється якість соціальних і державних сис-